

378.013.43:316.7

ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

Чередніченко Г. А.

Зеліковська О. О.

Троїцька С. М.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку суспільно-економічних умов України характеризується розширенням різнорівневої взаємодії, поглибленням зв'язків між різними країнами, домінуванням інтегративних процесів в економіці, науці, культурі, політиці. Активізується міжнародна кооперація, насамперед, в економічному житті у формі транснаціональних корпорацій, спільних підприємств, вільних економічних зон, посилюються інформаційні, міграційні процеси, культурна інтеграція, комунікативні зв'язки. Ефективна комунікація представників різних культур є апріорною умовою успішної діяльності в усіх вищезазначених сферах. Від світової спільноти вимагаються глобальні зусилля в зазначеному напрямку, що знаходять відображення в інтенсифікації контактів між представниками різних країн. Тому, на перший план висувається організація міжкультурної освіти представників різних культур, що сприяє гармонізації суспільства, економічному зростанню, взаємному збагаченню досвіду комунікантів, виникненню синергетичної взаємодії культур, інноваційному розвитку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми міжкультурної комунікації досліджуються в різних галузях знань, зокрема, у філософії (В. Біблер, В. Лекторський, І. М'язова та ін.), психології (О. Леонт'єв, Ю. Сорокін, Є. Тарасов та ін.), культурології (Г. Єлізарова, О. Садохіна ін.), лінгвістиці (Є. Верещагін, В. Костомаров, Т. Ларіна, С. Тер-Мінасова, А. Кнапп-Потохоф, економіці (Т. Колбіна, С. Мясоедов, Г. Малєкє та ін.). Дослідження, що стосуються комунікативних ускладнень між представниками різних культур, переважно належать американським, західноєвропейським та російським дослідникам: А. Вежбицькій, У. Гудікунсту, С. Кіму, Г. Маркусю, Г. Тріандісу, Е. Холлу, Г. Хофстедє; проблему толерантності в межах міжкультурної комунікації розглядали П. Донець, Л. Знікіна, Н. Мамонтова, В. Ніке, Т. Персікова, О. Садохін, В. Сафонова, О. Стрельцова та ін. Однак, широке коло питань, що стосуються формування міжкультурної освіти, ще недостатньо досліджене, оскільки дана проблема не була розглянута як комплексна, потребує нових підходів до її розв'язання, систематизації та теоретичного узагальнення.

Мета цієї статті – розглянути виникнення та становлення міжкультурної освіти в США та Європі.

Висхід основного матеріалу дослідження. Глобалізація економіки зумовила процеси глобалізації в освіті – ЮНЕСКО, Міжнародна спілка транснаціональної освіти, Міжнародна мережа органів забезпечення якості у вищій освіті, Болонська декларація, Міжнародна асоціація освітніх оцінок, Асоціація європейських університетів та ін., що реально беруть участь у розробці та формуванні національної політики держав-учасників. Лібералізація вільної торгівлі об'єктивно призводить до феномену освітньої глобалізації – глобалізації вищої професійної освіти і глобалізації університетів [2, с.22]. Феномен освітньої глобалізації спричинив необхідність формування

професійної мобільності студентів вищих навчальних закладів і водночас вивчення цього явища з позицій міжкультурної освіти, що в свою чергу, зумовило потребу в експлікації таких ключових понять, як «міжкультурна освіта», «міжкультурна комунікація».

Згідно дослідження, викладеного О. Садохіним в книзі «Введение в межкультурную коммуникацию» [1] новий науковий напрям виник в США завдяки практичним інтересам американських політиків, бізнесменів, дипломатів, у яких виникла гостра потреба з'ясувати причини міжетнічних конфліктів і вирішити проблеми, що виникають при взаємодії з представниками різних культур. Справа в тому, що після Другої світової війни стала активно розширюватися сфера впливу американської політики, економіки та культури в міжнародному масштабі. При взаємодії зі своїми партнерами американські урядовці, бізнесмени, діячі культури, які працювали за кордоном, часто виявляли свою безпорадність при практичних контактах з представниками інших культур. Це часто призводило до конфліктів, взаємної неприязні, кривд. Навіть досконале знання мов не усувало виникаючих проблем. У зв'язку з цим поступово складалося усвідомлення необхідності вивчення не тільки мов, але й культур інших народів, їх звичаїв, традицій, норм поведінки.

Крім того, в післявоєнний час США розробили програму економічної допомоги країнам, що розвиваються. У рамках окремих проектів цієї програми експерти та активісти Корпусу миру відвідували різні країни, де вони також часто стикались з нерозумінням, конфліктами, що часто призводили до провалу їхньої місії. З самого початку практичної реалізації програми її керівники та рядові співробітники виявили, що вони погано підготовлені для вирішення конкретних питань з представниками інших культур. Численні невдачі активістів Корпусу миру поставили питання про необхідність спеціальної підготовки, в якій основна увага слід було приділяти формуванню практичних навичок міжкультурного спілкування, а не формальному інформуванню про особливості культури тієї чи іншої країни.

У відповідь на цю ситуацію уряд США в 1946 р. прийняв Акт про службу за кордоном і створило Інститут служби за кордоном (Foreign Service Institute), який очолив лінгвіст Едвард Холл. Для роботи він залучив учених різних спеціальностей – антропологів, соціологів, психологів, лінгвістів, якими й були розроблені нові програми тренінгів фахівців для роботи за кордоном. Одночасно з цим співробітники інституту почали проводити широкі дослідження щодо з'ясування причин неефективної роботи волонтерів Корпусу миру. Однак всі їх спроби зрозуміти і пояснити поведінку представників інших культур ґрунтувалися більше на інтуїції, ніж на знаннях і досвіді. Тому спочатку ефективність їх роботи виявилася невисокою. Головний висновок, який був зроблений фахівцями Інституту, полягав у тому, що кожна культура формує свою унікальну систему цінностей, пріоритетів, моделей поведінки і тому її опис, інтерпретація та оцінка повинні здійснюватися з позицій культурного релятивізму.

З початку дослідники міжкультурної комунікації ставили перед собою чисто практичні цілі: підготувати дипломатів, політиків, військових фахівців, волонтерів Корпусу миру до більш ефективної діяльності за кордоном, допомогти іноземним студентам і стажерам більш успішно адаптуватися в США, сприяти вирішенню міжрасових та міжетнічних конфліктів, що мали місце в США У 60-х роках минулого сторіччя.

Перший етап досліджень інституту був завершений В 1956 р. За їх результатами в 1959 р. була опублікована книга Е. Холла «The Silent language» («Безмовна мова»), що стала програмною для всього подальшого розвитку міжкультурної комунікації. У своїй роботі Холл не тільки переконливо довів найтісніший зв'язок між культурою та комунікацією, але й акцентував увагу вчених на необхідності досліджень не стільки цілих культур, скільки на вивчення їх окремих поведінкових підсистем. При цьому він провів аналогію з вивченням іноземних мов за допомогою граматичних категорій і дійшов висновку, що шляхом передачі практичних знань та навичок також можливо досить глибоке вивчення інших культур[3].

Аналізуючи основну цю дею своєї книги про зв'язок культури і комунікації, Холл дійшов висновку про необхідність навчання культурі спілкування з іншими народами («якщо культуру можна вивчати, то це означає, що отримані знання можна викладати»), тобто першим запропонував зробити міжкультурну комунікацію не тільки предметом наукових досліджень, але й темою самостійного навчального курсу. Він вперше став розглядати спілкування як вид діяльності, що піддається вивченню, аналізу, що дозволило йому надалі розвивати свою комунікативну теорію «культурних моделей взаємодії» (cultural patterns of interaction).

Подальші публікації Е. Холла [3, 4, 5] залучили до проблем міжкультурної комунікації увагу багатьох вчених різних спеціальностей. Всі вони так чи інакше розвивали ідеї та погляди Холла. Незабаром з'явилося кілька напрямів вже всередині самої міжкультурної комунікації. Одне з них очолили К. Клакхон і Ф. Стродбек, які запропонували свою методологію вивчення культур різних народів. Основні відмінності культур, з точки зору цих авторів, можна встановити, досліджуючи відношення індивідуальних культур до таких концептів, як оцінка людської природи (the human nature orientation), ставлення до людини як до природи (the man-nature orientation), відносини до концепту часу (the time orientation), оцінка активності / пасивності (the activity orientation).

На європейському континенті становлення міжкультурної комунікації відбувалося дещо пізніше, ніж в США, і було викликано зовсім іншими причинами. Першою знаковою подією цього процесу стало проведення в 1966 р. в Берліні наукового симпозіуму «Інтернаціональна і міжкультурна комунікація між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються», організатори якого прагнули представити німецькій науці новий напрям, що має у тому числі й практичну цінність, і надати таким чином нові імпульси для досліджень [6]. Проте ця ініціатива не дістала широкого резонансу і не виправдала очікувань організаторів.

Лише через десятиліття в Європі став прокидатися інтерес до питань міжкультурної комунікації. Це було викликано тим, що формування Європейської спільноти відкрило кордони багатьох держав для вільного переміщення людей, капіталів і товарів. Європейські столиці і великі міста стали інтенсивно змінювати свій вигляд завдяки появі в них представників різних культур і їх активному включенню в життєдіяльність цих міст. Сама практика актуалізувала проблему взаємного спілкування носіїв різних культур. На цьому фоні поступово формувався інтерес учених до проблеми міжкультурної комунікації.

Перші обережні спроби в цьому напрямі були зроблені викладачами іноземних мов, які у своїй роботі були вимушені звертатися до країнознавчих аспектів взаємодії культур.

Депо пізніше до проблем міжкультурної комунікації звернулися психологи, які виявляли цікавість передусім до питань ціннісних орієнтацій, етнокультурної ідентичності, відчуття чужерідності в інокультурному середовищі.

Сучасні дослідження міжкультурної комунікації в Німеччині практично розвиваються з кінця 1980-х років, оскільки, як відзначає професор Мюнхенського університету К. Рот, «слід констатувати, що етнографія (і не лише в Німеччині) досі не займає безпосередньо проблемою міжкультурної комунікації та контактами культур на підприємствах» [8]. З того часу в Німеччині стали проводитися дослідження, пов'язані з проблемами аккультурації, міграції іноземних робітників, взаємин між іноземними та німецькими робітниками. У різних роботах залежно від мети дослідження на перший план висувалися аспекти сприйняття, поведінки та мовних відмінностей. Як зазначали деякі дослідники, при аналізі різних аспектів міжкультурної комунікації можуть бути використані методи герменевтики, когнітивної психології, лінгвістики, етносемантики [7].

За прикладом США деякі західноєвропейські університети на рубежі 1970-1980-х років стали займатися дослідженнями в цьому напрямі і ввели навчальні курси в освітні програми. Також на основі американського досвіду викладання міжкультурної комунікації були розроблені навчальні програми, що ґрунтуються на матеріалах фольклоризму, етнології та лінгвістики.

Проте слід визнати, що в Європі теорія міжкультурної комунікації як навчальна дисципліна викладається лише в декількох університетах, причому спрямованість і конкретний зміст навчальних курсів визначаються спеціалізацією факультету. В той же час сучасні процеси глобалізації та європейської інтеграції створюють сприятливі умови та роблять актуальними мультикультурну проблематику в багатьох європейських країнах. На основі цього виникає і активно розвивається інтерес до проблем міжкультурної комунікації та потреба в її вивченні. Цей інтерес можна розглядати як сприятливу перспективу в найближчому майбутньому для затвердження нового міждисциплінарного напрямку як академічного та навчальної дисципліни в провідних університетах європейських країн. Після подій 11 вересня 2001р., в Афіньській декларації (15-16 жовтня 2001р.), Міністри освіти вирішили сприяти широкому розповсюдженню «міжкультурного та міжрелігійного діалогу». Останні проекти Ради Європи: «Міжкультурний діалог і запобігання конфліктам» (2002-2004); «Молодь, яка будує мир та міжкультурний діалог»; «Спадок класів: міжнародні обміни»; «Нова задача міжкультурної освіти, релігійне розмаїття та діалог у Європі» у співробітництві з ЮНЕСКО та ALECSO (з 2003).

Висновки. В сучасних умовах «міжкультурна освіта» та «міжкультурна педагогіка» вважаються найбільш вдалою відповіддю на нову ситуацію глобалізації та поступове зближення рідних мов, релігій, культурної поведінки та способу мислення. Розповсюдження та законодавче введення міжкультурної освіти вважається одним з найширших у Європі.

Подальше дослідження окресленої проблеми полягає у проведенні аналізу стану міжкультурної освіти на пострадянському просторі та, зокрема, в Україні.

Резюме. У статті аналізується роль освіти в період глобалізації, в нових економічних умовах життя в мультикультурному суспільстві, і дається оцінка поняття «міжкультурне освіту». Починаючи з історичного короткого огляду різноманітних концепцій про зустрічі / зіткненнях між людьми з різними лінгвістичними, релігійними, культурними або етнічними особливостями, розглядаються відмінні теоретичні розробки в американському та європейському контексті і в галузі освіти. Представивши схему розвитку міжкультурної освіти (основний зміст, методи і цілі, а також межі розповсюдження), ця стаття підтримує тезу, що міжкультурне освіту в даний час є найбільш підходящим відповіддю на глобалізацію і взаємозалежність.

Ключові слова: міжкультурне освіту, міжкультурну освіту в США, міжкультурне освіту в Європеетя самим відповідним відповіддю на глобалізацію і взаємозалежність.

Резюме. В статье анализируется роль образования в период глобализации, в новых экономических условиях жизни в мультикультурном обществе, и даётся оценка понятия «межкультурное образование». Начиная с исторического краткого обзора разнообразных концепций о встречах/столкновениях между людьми с различными лингвистическими, религиозными, культурными или этническими особенностями, рассматриваются отличительные теоретические разработки в американском и европейском контексте и в области образования. Представив схему развития межкультурного образования (основное содержание, методы и цели, а также границы распространения), эта статья поддерживает тезис, что межкультурное образование в настоящее время является самым подходящим ответом на глобализацию и взаимозависимость. **Ключевые слова:** межкультурное образование, межкультурное образование в США, межкультурное образование в Европе.

Summary. This article analyses the role of educational opportunity in a time of globalisation, a new economy and life in a multicultural society, and gives a semantic account of the concept «intercultural education». Starting with a historic overview of various conceptualisations of meetings/clashes among people with different linguistic, religious, cultural or ethnic features, distinctive theoretical elaborations are reviewed, in American and European context and in the educational field. After outlining the development of intercultural education (main contents, methods and objectives, as well as limits), this article supports the thesis that education, in an intercultural sense, is currently the most appropriate answer to globalisation and interdependence. **Keywords:** intercultural education; intercultural education in the USA, intercultural education in Europe.

Література

1. Садохин А. П. Введение в межкультурную коммуникацию. Учебное пособие / А. П. Садохин. – М.: Омега-Л, 2009. – 192 с.
2. Тимкин С. Л. Вводный курс в информационно-образовательную среду открытого образования (ИОО): Учебное пособие / С. Л. Тимкин. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2005. – 136 с.
3. Hall E.T. The Silent Language / Edward T. Hall. – NY: Doubleday, 1959. – 209 p.

Випуск тридцять сьомий, 2012 р., частина 1

4. Hall E. T. Beyond Culture /Edward T. Hall. –NY: Doubleday, 1976. – 298 p.
5. Hall E. T. The Hidden Dimension / Edward T. Hall. – NY: Anchor Books, 1990 – 217 p.
6. Portera A. Centro Studi Interculturali/Agostino Portera // Università degli Studi di Verona. – Verona, 1998.
7. Reuter E. Zur Erforschung von Kulturunterschieden in der internationalen Wirtschaftskommunikation / E.Reuter, H.Schörder, L.Tittula // Interkulturelle Wirtschaftskommunikation. München: Iudicium. Müller B.-D. (Hg.), 1991. – S. 93–121.
8. Roth K. Interkulturelles Management - ein volkskundliches Problem. Zur interkulturellen Dimension von Wirtschaftsunternehmen // Der industrielle Mensch. Vorträge des 28. Deutschen Volkskundekongresses in Hagen vom 7. bis 11 Oktober 1991 / Hg.: M.Dauskardt/H.Gerndt. Hagen, 1991. – S. 275–290.

Подано до редакції 23.05.2012